

CHUYẾN PHAN CHÂU TRINH, HUỖNH THỨC KHÁNG VÀ TRẦN QUÝ CÁP ĐI XEM CHIẾN HỒM NGA CẬP BẾN Ở VĨNH CAM RANH, THÁNG 4, 1905

Phan Châu Trinh, Huỳnh Thức Kháng và Trần Quý Cáp đang làm cuộc Nam du từ tháng 2 năm 1905, bắt đầu từ Quảng Nam (...). Vào đến Nha Trang thì đã tháng 4, nghe tàu Nga đang ghé ở Cam Ranh, ba chí sĩ bèn giả làm người bán thuốc ỉu thuê ghe ra tận nơi nhằm quan sát văn minh Tây phương cho thỏa chí. Chúng ta thấy phác họa bức tranh toàn cảnh của cuộc đi “thăm hỏi” đó.

*Văn dân nô lệ công quyên họ,
Bắt cướp văn chương tụy mạng trung.*

Phan Châu Trinh, “Chí thành thông thánh”, 1905

*Văn chương tám vạ mạt mạng,
Muôn dân nô lệ dìm chân công quyên.*

V.S. dịch

Hồ mìn Baltic đang cập bến ở Madagascar

Lời dẫn nhập: Chiến tranh Nhật-Nga chính thức bắt đầu từ ngày 10 tháng 2, năm 1904. Sau khi Nga thất thủ hai cảng Đông Liên (Port of Dalny) và Lữ Thuần (Port Arthur) trên bán đảo

Liên Đông, Nga yêu cầu rõ rệt. Không thể đưa vào hạm đội Thái Bình Dương (Pacific Fleet) để tập dượt ở Thái Bình Dương, Nga phải trông chờ vào hạm đội Baltic. Rồi cũng Liepaja vào giữa tháng 10 năm 1904, hạm đội Baltic phải đi vòng Phi châu rồi đi qua Ấn Độ Dương trước khi ngược lên Thái Bình Dương. Để tránh sự va chạm với Anh – bởi Anh là đối địch với mình của Nhật. Madagascar và Việt Nam là hai thuộc địa của Pháp lúc bấy giờ, bởi vậy Nga có thể cướp biển ở Madagascar và Cam Ranh để lấy thêm than đá và lương thực. Đến cuối tháng 3 năm 1905, hạm đội Baltic cướp biển ở Cam Ranh.

Một khác, Phan Châu Trinh, Huỳnh Thúc Kháng và Trần Quý Cáp đang làm cuộc Nam du từ tháng 2 năm 1905, bắt đầu từ Quảng Nam. Nam du nói nôm na là “đi vào Nam”, Nam đây gồm các Nam bộ, nhưng giờ đây vì Phan Châu Trinh bị cầm tù nên đành phải quay về. Trong ba người, Phan Châu Trinh thi Hội đỗ phó bảng khoa Tân Sửu (1901) nhưng đã quí i n t quan t đ u năm 1905; còn Huỳnh Thúc Kháng và Trần Quý Cáp về đỗ tiến sĩ khoa Giáp Thìn (1904) nhưng cả hai đều không ra làm quan.

Mục đích của cuộc Nam du là xem xét dân tình và tình hình, để tìm hiểu chiều sâu những người cùng chí hướng để vạch đường cho cuộc nổi dậy. Đến Bình Định, về gặp ngày thi khoa thi, “người hời hợt đông có năm, bảy trăm”.² Phan nghĩ rằng “cái học khoa cử làm hại người nước ta đã lâu,... ngày nay còn chun d u vào nh ki n, gi c m ng mê say này không cho m t g y ngang đ u không th nào th c d y đ c”.³ Cả ba giờ đi vào trường thi rồi làm một bài thơ và một bài phú, ký tên chung là Đào Mạnh Giác. Kết quả, bài thơ do Phan Châu Trinh làm, có được là “Chí thành thông thánh” (Lòng thành thông suốt đến thánh hiền); còn bài phú “Lòng người danh sơn” (Người tìm núi danh tiếng) do Huỳnh Thúc Kháng và Trần Quý Cáp cùng làm chung. Đó đúng là “tiếng sét r m vang c trong n c, h c gi i ta trong hai m i năm nay, l y văn t c đ ng đ m mang phong khí, thì bài thi bài phú đó cũng là một bài có nh h ng trong lúc đ u tiên”.⁴

Vào đến Nha Trang thì đã tháng 4, nghe tàu Nga đang ghé ở Cam Ranh, ba chí sĩ bèn giờ làm người bán thức ăn rồi thuê ghe ra tận nơi nhằm quan sát văn minh Tây phương cho thấy chí. Chúng ta thấy phác họa bức tranh toàn cảnh của cuộc đi “thăm hiểm” đó.

I

Tối sáng ngày 31 tháng 3, 1905, tiếng chiêng khu vực hạm Nga từ từ nổi lên và nh Cam Ranh còn quy n s ng mù. Nhưng tiếng tàu này về t c a Bé vào v nh tr c đ ki m n i th neo an toàn cho đoàn tàu 45 chiếc của hạm đội Baltic, 5 t c h m đ i Thái Bình Dương II,

dòng quy định cho huy cơ để đến Rozhestvensky.

Chỉ trong vòng 2 tiếng đồng hồ sau đó, hạm đội Baltic thả neo, “đều thành 5 hàng song song với nhau chỉ nhìn hạm đội của mình mà thôi”.⁶ Sau 28 ngày trôi qua, cuối cùng đã có một đội hạm đội của Madagascar thuộc Pháp, Cam Ranh là bến cảng cuối cùng của hạm đội trước khi đoàn tàu này lên đường đi Vladivostok nhằm trả thù cho hạm đội Thái Bình Dương đang tranh hùng với hạm đội quân Nhật trên vùng biển Bắc Á. Hạm đội này năm rông. Cam Ranh còn là điểm hẹn với hạm đội Thái Bình Dương III của đô đốc Nebogatoff hãy còn lơ lửng theo sau. Trước đó Cam Ranh đã một thời là bến cảng khá nhộn nhịp của hạm đội quân Pháp. Vào thời điểm năm 1905, quân cảng này đã “đang trong tình trạng hoang vắng điêu tàn”.⁷ Nhưng dù sao Cam Ranh vẫn nổi danh là một “hạm đội thiên nhiên toàn bích, an toàn, rộng rãi, một nơi trú ẩn hoàn hảo”.⁸ Chỉ nhìn hạm đội Nga tuy đã bị thiệt hại, nhưng những giàn pháo 12 ly và 10 ly trang bị trên tàu là lý do khiến nhiều quan sát viên cho rằng hạm đội quân Nga “chắc có thể thua trận trong trận đánh nhưng khả năng pháo kích của họ quá tuyệt vời”.⁹ Bởi vậy, sau khi hạm đội Baltic vào hạm đội Cam Ranh, nhiều báo chí ở Singapore, Manila, Malacca, Sài Gòn, Hồng Kông và những thành phố thuộc vùng Hoa Kỳ ven biển Thái Bình Dương không ngừng chào đón và một trận hải chiến không thể không ngoạn mục sắp diễn ra trong nay mai.¹⁰ Sĩ phu nước ta chắc hẳn cũng như vậy mà theo dõi đội quân đang di chuyển trên biển chỉ nhìn tranh Nhật-Nga.

Ngày 2 tháng 4, đô đốc Pháp de Jonquières, phó tư lệnh hạm đội quân Pháp ở Thái Bình Dương, đến thăm hạm đội của hạm đội Descartes ghé thăm xã giao hạm đội Nga. Nhưng khi de Jonquières trở lại ngày 22 tháng 4, tuy vẫn giữ thái độ hòa nhã bất chấp, đô đốc Pháp yêu cầu hạm đội Nga phải rời khỏi vùng biển trong vòng 24 tiếng đồng hồ.

Tại sao Pháp lại có thái độ như vậy đối với Nga? Lý do thực sự nhất là lực lượng quân Nga đang bị lực lượng quân Nhật do danh tướng Nogi Maresuke chỉ huy phản đòn tại trận chiến trên biển Mãn Châu. Nhưng lý do chính yếu vẫn là áp lực của Nhật và đội ngũ minh là Anh. Bằng mọi cách, hai nước này đòi Pháp phải ngừng chỉ huy những “hành động có tính cách dung túng” (indulgent attitude) đối với hạm đội Nga. Thêm vào đó, chính quyền Hoa Kỳ cũng cảm thấy bất an trước sự xuất hiện của hạm đội Nga ở một địa điểm không cách bao xa thuộc địa mà họ mới chỉ mới Tây Ban Nha là Phi Luật Tân.

Nhật báo Evening Sun ở New York bình luận: “Nếu không có sự dung túng” của Pháp và “tâm hồn của là sự vô ý” của chính phủ quốc gia Đông Pháp đã cho phép hạm đội Nga ghé vào Cam Ranh lâu hơn thì chỉ trong 24 tiếng đồng hồ theo luật quốc tế, thì Rozhestvensky không tài gì có thể chuồn bỏ giao chiến với hạm đội Nhật. Bài báo kết luận là “ai cũng thấy rằng nếu không có sự che chở của Pháp”, toàn bộ hành trình 18.000 hải lý của Rozhestvensky từ biển Baltic, xuống

Đi Tây Phương, vòng châu Phi qua Ấn Độ Phương, rồi ngược lên miền Bắc Thái Bình Dương “bất quá chừng là một kế hoạch vô vọng, điên khùng” (a hopelessly mad enterprise).¹¹ Còn nói thêm là hạm đội Baltic phải đi tránh sự nhòm ngó của hải quân Anh, nhưng phải có căn cứ hải quân của Pháp ở Madagascar và Việt Nam cung cấp than đá và lương thực nên cuối cùng mới có thể tham chiến, mặc dù sau đó sự bất hải quân Nhật của đội đô đốc Tôgô Heihachirô (mà sách ta thường gọi là Đông-hải quân Bình-bát-lang 平海軍) tiếp kích eo biển Tsushima và tiêu diệt sau 24 giờ giao tranh.

Trước yêu sách đặt ngược của chính quyền Đông Phương, đúng 1 giờ trưa hôm sau, Rozhevsky ra lệnh neo và cho hạm đội Baltic “dàn thành đội ngũ ngoài cửa vịnh Cam Ranh”. Quang cảnh hoành tráng của hạm đội Nga lúc bấy giờ được mô tả trên báo The Times của Anh như sau: “Các chiến hạm Nga dàn thành một hình cánh cung dài như vô tận, trải dài từ mũi Valera sang tận mũi bên này của bán đảo Cam Ranh”.¹² Sau khi de Jonquières đã trở về trở lại địa điểm chân soái hạm của Rozhevsky ra đi của vịnh, nhưng tránh trách nhiệm cho Pháp là đã cho phép hạm đội Nga vào lấy thêm nhiên liệu và lương thực trong một thời gian khá lâu, ông đánh điện về sự chủ huy với lợi ích khôn khéo, trả lời như chúng hay biết gì về tình hình chiến sự Nhật Nga: “Hạm đội Nga đã rời bỏ biển An Nam và đang tiến vào hải quân Đông. Không rõ sẽ đi đâu!”¹³ Sau thời điểm sau khi tuấn đạo hạm của de Jonquières đi khuất, Rozhevsky lại đưa hạm đội của mình vào nấu, lần này ở vịnh Vân Phong, không cách cửa Bé bao xa. Trên thực tế Rozhevsky chỉ ra khơi bỏ biển Việt Nam vào ngày 14 tháng 5, sau khi hạm đội Thái Bình Dương III của đô đốc Nebogatoff đã bắt kịp và đã lấy thêm than đá nhằm chuộc bù cho cuộc hành trình đơn mồm. Ngoài ra, trước khi rời Cam Ranh, Rozhevsky cũng đã khôn khéo dàn xếp để de Jonquières miễn nhiệm cho một số tàu tiếp tế của hạm đội Baltic khi di chuyển ngay nhưng có thể thời gian để bắt xếp than đá.

Còn nói thêm là trước đó, vào ngày 15 tháng 4, bốn chiến hạm của hãng Hamburg-Amerika (Đức) chở 30.000 tấn than đá đã cập bến Cam Ranh để cung cấp nhiên liệu cho hạm đội Baltic. Vì không biết cuộc chiến sẽ kéo dài bao lâu, nên chiến hạm Đức cũng lập kho than tại miền biển. Nhưng chúng trở về trên tàu hầu như đều trở thành nạn nhân của chiến tranh. Than đổ bãi bãi ngay cả trên boong tàu, chỉ có sàn pháo đài được che chắn nhưng khi sóng vút khi lâm chiến.¹⁴ Tàu chở than cũng mang theo thực phẩm gia đình cho thủy thủ qua một chuyến trung gian ở Sài Gòn. Hôm đó cũng là ngày đầu tiên sau một tuần lễ lệnh dè dặt trên đội phương, thủy thủ trên tàu được ăn xúp caviar và rau tươi chỉ tại Sài Gòn. Nhưng thực phẩm nhân nhân Pháp cung cấp lương thực để lo cho hạm đội, trái cây, rau tươi, cho đến bột mì, đồ hộp hay thịt gà, thịt bò. Nhưng hàng này bán “với giá cao kinh khủng, chúng nói nhưng một hàng xa xỉ có lợi nhuận như rượu vang hay rượu mạnh”. Bởi vậy, có thể hiểu tại sao chính phủ Đông Pháp đã chọn không mua nhanh chóng chấp hành lệnh trục xuất.¹⁵ Thực phẩm nhân nhân Việt cũng thực phẩm mang theo ra bán bằng ghe.¹⁶ Đến buổi tối vào đêm 16 tháng 4, 1905, buổi thủy thủ Nga sẽ ăn mừng lễ Phục Sinh, ghe thuyền của các thực phẩm nhân nhân Việt chế gà vịt, rượu để bán cho tối khuya. Thủy thủ Nga nhận xét là các một hàng do người “An Nam” chế ra bán giá phải chăng, được biết họ tìm kiếm sản phẩm ngon miệng, khen là “mỹ tửu” gọi là rượu của người Nga¹⁷ – ý chúng ta mua so sánh với rượu Vodka.

II

Có ai ngờ trong nhßng ghe ra bán thßc phẩm trên tàu Nga lúc ßy ßi có chißc ghe chß ba ngßi giß đßng thßng nhßn đß quan sát tßn mßt văn minh cß khí cßa phßng Tây! Ba thßng nhßn giß đßng này không ß khác hßn là ba nhà chí sĩ Phan Châu Trinh, Hußnh Thúc Kháng và Trßn Quý Cáp trong chuyßn Nam du.

Trong tß truyßn, Hußnh Thúc Kháng ghi ßi vß vißc lên xem tàu Nga qua mßy dòng đßn gißn nhß sau: “Lúc đi ngang qua Nha Trang, đß cß tin chißn hßm Nga đßu tßi Cam Ranh, bßn giß khách buôn, thuê thuyßn đánh cá, mua trßng gà cùng trái cây các thß, lên thuyßn Nga xem rßt khoái. Đßy chßng qua vì tính thißu niên hißu kß, chß không có ý gì”.¹⁸

Trong ba nhà chí sĩ nói trên, chß có Hußnh đß ßi chßng tß vß cußc “thăm hißm” đßc đßo này. Cũng đß hißu thôi, vì Trßn Quý Cáp thì mßt sßm – ba năm sau (1908), khi phong trào Dân bißn ß mißn Trung bßt phát, cß bß án sát Khánh Hoà là Phßm Ngßc Quát sát hßi, còn Phan Châu Trinh thì ít khi đß cßp đßn vißc riêng tß trong các trßc tác văn xuôi (hßu hßt là chính lußn), hay nßu có nhßc tßi chuyßn riêng chẳng nßa thì cũng đß làm sáng tß nhßng công vißc chung có liên hß tßi đßng bào và đßt nßc mà thôi. Hßn nßa, ngßi nßc ta hßu nhß không có truyßn thßng biên chép chi tißt vß mßi sß vißc.

Các đây khá lâu, khi đßc nhßng dòng chßng tß trên đây cßa Hußnh Thúc Kháng, ngßi vißt không khßi ßy làm ß. Đã đành Hußnh Thúc Kháng là ngßi có trí nhß tuyßt vßi, hßu nhß chßng bao giß ßn ßn các chi tißt, bßi vßy chúng tôi tin vißc các cß tß mình “tßo đißu kißn” đß lên quan sát chißn hßm Nga hßn 100 năm trßc đây phßi là chuyßn có thßt nên Hußnh mßi ghi ßi trong tß truyßn cho hßu thß bißt. Tuy nhiên, ngßi vißt không khßi thßc mßc vì sao mßt vißc kß thú và có ý nghĩa nhß vßy mà tß trßc tßi nay ít thßy ßi nhßc đßn. Thßc mßc ßy cß ßn vßn trong đßu. Chuyßn mßo hißm cßa các cß xui chúng tôi nhß ßi mßt mßu chuyßn tßng tß xßy ra ß Nhßt Bßn vào gißa thßp niên 1850.

Khi chißn thuyßn cßa đß đßc Matthew Perry (Hoa Kß) đßn Nhßt ßn đßu tiên vào năm 1853, nhà chí sĩ Yoshida Shßin (ngßi mà Phan Bßi Châu thßng gßi là Cát-đßn Tùng-âm ß&&&&) nhßn thßy cßn phßi tìm hißu vß Tây phßng nên đã táo bßo chèo thuyßn nhß ra bißn rßi tìm cách đßt nhßp lên tàu cßa Perry đß tìm đßng du hßc. Kß hoßch không thành, Shßin bß bßt và bß giao trß ßi cho cß quan hßu trách Nhßt, rßi bß giam ßng mßt thßi gian trßc khi bß hành quyßt. Qua nhßng hành đßng quß cßm trong cußc đßi vßn vßn 29 năm, sau khi mßt Shßin đßc ngßi Nhßt xem là “ngßi ßi tiên phong cßa phong trào đßn đßn Minh Trß Duy tân”. Mßt chi tißt rßt ít đßc

biết tôi, nhưng có Ngô Địch Kịch có thu thập rồi rồi khi quan trọng lên án đầy Huân Thúc Kháng ra Côn Đảo (1908) “có đến vì đi xem thuyền Nga mà biết tôi”.

Như tôi chuyên cũ, gần đây chúng tôi tìm được các sách nói về hạm đội Baltic thì xem có cuốn nào ghi lại thời gian hạm đội cập bến ở Cam Ranh hay chẳng. May mắn thay, chúng tôi tìm được hai cuốn sách tiếng Anh, một cuốn về biết nghiên cứu về hạm đội Baltic và một cuốn là hai ký của một sĩ quan Nga trên hạm đội Baltic còn sống sót sau trận hải chiến và hai quân Nhật ở eo biển Mã. Có hai cuốn thu thập khá chi tiết những sự việc xảy ra khi hạm đội vào đến ở Cam Ranh. Hai cuốn sách đó là : The Fleet That Had to Die (Hạm đội phiêu bạt tiêu diệt) của Richard Hough và Tsushima (Eo biển Mã) do A. Novikoff-Priboy trình bày. Những thông tin về hạm đội Baltic trong thời gian cập bến ở Cam Ranh trong phần đầu của bài viết này phần lớn dựa theo hai nguồn tài liệu đó. Căn cứ vào những thông tin này chúng tôi mới biết chắc là có khá nhiều ghe thuyền của các thuyền nhân Nga ở Việt ra bán thuyền cho thủy thủ và việc lên tàu của các thuyền nhân này cũng khá dễ dàng – một phần có lẽ do nhu cầu khẩn thiết của thủy thủ Nga và lòng thương cảm, đặc biệt là các thuyền ăn thịt. Do đó, chúng ta có thể suy luận là việc giết hại thuyền nhân của ba nhà chí sĩ chắc hẳn cũng không mấy khó khăn, dù có thể là cần phải có óc quắc thước, táo bạo và linh hoạt thì hạp họ mới dám nghĩ tới kẻ họ ch.

Vậy trong ba Phan Châu Trinh, Huân Thúc Kháng và Trần Quý Cáp, ai là người khởi xướng việc này? Chắc hẳn người đó không phải là Huân Thúc Kháng, vì đúng như nhà nghiên cứu Huân Lý đã nhận xét, Huân Thúc Kháng “nhanh nhạy hơn trong việc nhận xét pháp luật ngoài đời”.¹⁹ Phan Châu Trinh và Trần Quý Cáp tính tình đã hăng say mà còn có tâm nhìn sâu rộng, đặc biệt Phan là người “từng trải và nhạy bén”²⁰ và chắc hẳn là nhân vật có đầu óc táo bạo nhất trong ba. Chắc hẳn xem một vài hành tung của Phan thì rõ.

Ví dụ, chừng bao lâu sau chuyến Nam du, khi nghe tin Phan Bội Châu đã đi Nhật, Phan Châu Trinh đã tìm cách liên lạc sang Quảng Đông là chỗ Phan Châu Trinh hẹn với Phan Bội Châu, rồi từ đó sang Nhật chừng 2 tháng (vào năm 1906) để nhìn tận mắt đất nước mới canh tân sau Minh Trị Duy Tân. Chính vì Phan Châu Trinh đã quan sát hạm đội Baltic tại Cam Ranh mà chừng bao lâu sau đó ở Nhật Bản đánh tan tành, Phan chắc hẳn càng muốn nhìn nước Nhật bằng chính mắt của mình. Rồi cũng chính Phan Châu Trinh, sau khi được phóng thích từ lao tù Côn Đảo vào năm 1910, đã tìm đường sang ngay chính nước Pháp để tìm con đường giải cứu cho đồng bào. Từ tiếng “Nhiều tay về nên bớt” và “Không vào tên hàng hùm sao biết được cái cớ” được thể hiện suốt cuộc đời xé thân vì đồng bào, vì nước quên mình của Phan Châu Trinh.

Phan Châu Trinh từng nói: “Việc đời không thể nghĩ mà nói được; huống chi thời cuộc chuyển gió mây biến đổi, trăm đường nghìn hình, có đi tới tên mới thì rõ được”.²¹ Bội thì,

Quan sát văn minh Tây Phương

Tác Giả: Vĩnh Sính

Thứ Tư, 04 Tháng 8 Năm 2010 21:04

chúng ta sä không ngäc nhiên näu trên thäc tä, giäa Phan Châu Trinh và Trän Quý Cáp, chính Phan Châu Trinh là ngäi đäu tiên ngä ý vä cuäc đi quan sát văn minh Tây phäng táo bäo ngay ä vänh Cam Ranh hän 100 năm träớc đây.

© Vĩnh Sính